

Right to the Safe City in Human Rights and Iranian law

Sanaz Kamyar Rad*¹, *Gholamreza Kamyar*², *Safarali Kamyar Rad*³

1. M.A. in international law, Faculty of Law, Mofid University, Qom, Iran.

*. **Corresponding Author:** kamyar.sanaz@yahoo.com

2. Ph.D. in Private Law, Faculty of Law, Lyon University, Lyon, France.

Email: gkamyar@yahoo.fr

3. M.A. in Human Rights, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Email: ali.kamyarrad@yahoo.com

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2022.160775

Received:
20 June 2020

Accepted:
20 August 2020

Published:
10 December 2022

A B S T R A C T

The right to the city is a part of human rights, which one of its aims is guaranteeing the safety of inhabitants of the city. This right, which is among the rights of the third generation of human rights, is known as the "Right to the Safe City". Safe City means the safe habitat, the safe transportation and the unpolluted environment with maintaining the life of inhabitants. Citizens in such city are not inactive and passive. They have an impact on the process of selecting city managers and executing the decisions taken in the name of the city. The Right to the Safe City expresses the right of the inhabitants to benefit from safety in front of natural events and human activities. Identifying this right brings about two positive consequences:

- supporting the city as an alive and dynamic creature;
- codifying a separate charter for each city

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

according to local requirements for achieving sustainable development and resolving urban problems.

Keywords: Right to The City, Fundamental Human Rights, Safety, Right to The Safety, Safe City.

Excerpted from the Master's thesis entitled " Right to a Safe City in Iran: A Human Rights Approach ", Allameh Tabataba'i University, Faculty of Law and Political Sciences.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Acknowledgements: The authors would like to thank Ms. Arushi Dua for her cooperation in preparing the English abstract of this research.

Author contributions:

Sanaz Kamyar Rad: Conceptualization, Methodology, Software, Validation, Formal analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization, Supervision, Project administration.

Safarali Kamyar Rad: Conceptualization, Methodology, Formal analysis, Investigation, Resources, Data Curation, Supervision.

Gholamreza Kamyar: Conceptualization, Methodology, Formal analysis, Investigation, Supervision.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Kamyar rad, Sanaz, Gholamreza Kamyar & Safarali Kamyar Rad. "Right to the Safe City in Human Rights and Iranian Law" *Journal of Legal Research* 21, no. 51 (December 10, 2022): 177-202.

E x t e n d e d   A b s t r a c t

The urbanization process of societies is increasing rapidly. Cities appear to be gradually getting destroyed due to urban development policies. The lack of law and order and the efficient implementation of the same happens to be a sad reality across any city throughout the world. In such cities, the rulers' will and desire take precedence over the written law. This phenomenon, in turn, threatens citizens' lives and the city's growth.

The rule of law in such cities is a mere facade, and the hidden powers dominate the city's formation process and determine its direction. In cases where there is vertical and horizontal development in a city without being in accordance with the building rules and regulations, especially the rules that align with the environmental concerns, have proved to be counterproductive and are, in fact, in conflict with the fundamental rights of citizens. Infrastructural development in a city should be carried out in a way that is aligned with the set law and the environmental goals of the city at large in order to ensure a better quality of life for its residents. While the right to a safe city and clean environment has not been recognized as a formal right in domestic and international regimes, the current state of affairs presents a compelling argument for recognizing and enforcing such rights.

The right to a safe city considers the urban space from the point of view of illegal constructions, its impact on the urban environment, and fundamental human rights such as the right to life. Article 3 of the Universal Declaration of Human Rights is dedicated to the right to life. The right to life, at the top of fundamental human rights, forms the root and primary basis of the right to a safe city. Factors such as air pollution, water pollution, and loss of trees and animals threaten the human environment and threaten the right of a citizen to live in a safe city. In the safe city, the streets are narrowed for the benefit of pedestrians, and the green space is not destroyed to expand the towers. Degradation of environmental quality is a severe threat to human survival. The concepts of justice and equality, human dignity, environmental protection, and suitable housing form the basis of the right to a safe city. It is argued that the planning of a safe city should ideally involve the participation of urban city designers keeping in mind the objective of constituting an environmentally advanced city. It is also recommended that there should be significant public engagement to ensure that the needs of the citizens are duly met.

In addition to the aforementioned matter, it is also important to understand and acknowledge the disparity of city resources between different strata of the public itself. A city is a home to a collection of humans with different physical

and movement abilities. The disabled, the elderly, the injured, and pregnant women have the right to benefit from city facilities on an equal basis with others and with a suitable level of safety. Paying attention to the rights of such a group of citizens makes the city look more humane, doubles the capabilities of the disabled, and reduces their dependence on others.

It is not impossible to predict the damages and dangers that the city is facing. by taking preventive measures, it is possible to eliminate the source of the violation of the city residents' right to safety. In the international and domestic arena, government, local institutions, and citizens are responsible for protecting the right to a safe city. Governments, as urban managers, have various tools at their disposal to save humans in cities. Furthermore, Citizens, as residents of the city, also have duties. It is important for citizens to engage in sensitization drives regarding the ongoing urbanization and environmental violations and advocate for the same.

The right to a safe city is an emerging and effective idea that makes the citizens safe against natural and human risks that occur in the city. A fundamental human right that citizens of any race, language, nationality, and gender enjoy.

حق بر شهر ایمن از منظر حقوق بشر و حقوق ایران

ساناز کامیارراد*^۱، غلامرضا کامیار^۲، صفرعلی کامیارراد^۳

۱. کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه مفید قم ایران، قم، ایران.

*نویسنده مسؤل: Email:kamyar.sanaz@yahoo.com

۲. دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه لیون فرانسه، لیون، فرانسه.

Email: gkamyar@yahoo.fr

۳. کارشناسی ارشد حقوق بشر، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

Email: ali.kamyarrad@yahoo.com

چکیده:

حق بر شهر، از جمله حقوق بشری است که یکی از اهداف آن تضمین ایمنی ساکنان شهر است. این حق که در میان حقوق نسل سوم حقوق بشر جای دارد، تحت عنوان «حق بر شهر ایمن» شناخته شده است. شهر ایمن بستر سکونتگاه‌های ایمن، وسایل حمل و نقل مطمئن و محیط‌زیست عاری از آلودگی، همراه با حفظ حیات ساکنان است. شهروندان در چنین شهری بی‌اثر و منفعل نیستند. آنان در فرآیند انتخاب مدیران شهری و اجرای تصمیماتی که به نام شهر گرفته می‌شود، اثرگذارند. حق بر شهر ایمن به بیان استحقاق ساکنان شهر در بهره‌مندی از ایمنی در مقابل حوادث طبیعی و انسانی می‌پردازد. شناسایی این حق، پیامدهای مثبتی به همراه خواهد داشت. از جمله:

- حمایت از شهر به عنوان یک موجود زنده و پویا؛
- تدوین منشور هر شهر به صورت جداگانه با توجه به اقتضائات محلی برای دستیابی به توسعه پایدار و رفع مشکلات شهری.

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند یا دسترسی آزاد هستند، مقالات تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution-NonCommercial License 4.0 منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهشکده حقوق

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2022.160775

تاریخ دریافت:

۳۱ خرداد ۱۳۹۹

تاریخ پذیرش:

۳۰ مرداد ۱۳۹۹

تاریخ انتشار:

۱۹ آذر ۱۴۰۱

کلیدواژه‌ها:

حق بر شهر، حقوق بنیادین بشر، ایمنی، حق بر ایمنی، شهر ایمن.

برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد با عنوان «حق بر شهر ایمن از منظر حقوق بشر و حقوق ایران»، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

سپاسگزاری و قدردانی:

بدین وسیله از خانم Arushi Dua بابت همکاری در تهیه چکیده انگلیسی این پژوهش سپاسگزاری می‌شود.

مشارکت نویسندگان:

ساناز کامیاراد: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، اعتبارسنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه. صفرعلی کامیاراد: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نظارت. غلامرضا کامیار: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، تحقیق و بررسی، نظارت.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

کامیاراد، ساناز، غلامرضا کامیار و صفرعلی کامیاراد. «حق بر شهر ایمن از منظر حقوق بشر و حقوق ایران». مجله پژوهش‌های حقوقی، ۲۱، ش. ۵۱ (۱۹ آذر ۱۴۰۱): ۱۷۷-۲۰۲.

مقدمه

امروزه روند شهری شدن جوامع به سرعت روبه افزایش است. شهرها، رفتار دوستانه‌ای با طبیعت نداشته و به مرور از آن فاصله گرفته‌اند. سیاست‌های شهرسازی زیست‌محور نبوده و آثار نوعی خودمحوری، خودخواهی و سوداگری در آن مشاهده می‌شود. پایه‌های حاکمیت قانون در چنین شهرهایی لرزان است و به تدریج قدرت‌های پنهان بر روند شکل‌گیری شهر مسلط و مسیر حرکت آن را معین می‌کنند. گسترش بی‌رویه شهرها در جهت عمودی و افقی، سبب شده یک به یک حقوق اساسی ساکنان شهر تضعیف و تضييع گردد. ساختمان‌های بنا شده در سطح شهر خواه در مالکیت عمومی و خواه در مالکیت خصوصی بخش قابل توجهی از فضاهای شهری را تشکیل می‌دهند. این بناها باید به گونه‌ای ساخته و مدیریت شوند که منافع شهر و ساکنان آن را به درستی تأمین کنند. حق بر شهر ایمن خواسته‌ای قانونی است که هرچند در اسناد داخلی و بین‌المللی به مثابه یکی از حقوق بشر تلقی نگردیده است، اما نمی‌توان اهمیت آن را نادیده انگاشت. سرمنشأ ایمنی در برابر خطرات احتمالی را ایجاد ساختمان‌های اصولی و منطبق با ضوابط قانونی تشکیل می‌دهد. به تبع آن بحث ایمنی در برابر دیگر آسیب‌های شهرنشینی نیز مطرح می‌گردد. حق بر شهر ایمن، فضای شهری را از منظر ساخت و سازهای بی‌ضابطه، تأثیر آن بر محیط زیست شهری و حقوق بنیادین انسانی همچون حق حیات مورد توجه قرار می‌دهد. در ماده ۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر به حق حیات انسان توجه ویژه شده است. همان‌طور که جنگ، عامل تهدیدکننده حیات و زندگی انسان‌هاست، شهر ناایمن می‌تواند تهدیدکننده حیات کودکان، زنان، معلولان، سالخورده‌گان و دیگر شهروندان باشد. در عرصه حقوق داخلی دولت‌ها مهم‌ترین نهاد مسؤول ایجاد شهری ایمن و حفاظت از آن می‌باشند. علاوه بر آن، شهروندان نیز در ایجاد شهر ایمن مشارکت دارند و می‌توانند در شکل‌دهی و نظارت بر شهر نقش مؤثری ایفا کنند.

۱- مفهوم امنیت و ایمنی در شهر

هنگامی که درباره حق بر شهر ایمن صحبت می‌شود، لازم است مفهوم «ایمنی»^۱ به‌طور دقیق مشخص گردد، چراکه این مفهوم گاه با واژه «امنیت»^۲ تداخل می‌کند. امنیت یکی از ضرورت‌های زندگی فردی و اجتماعی است. در زمان‌های گذشته، حصارهای اطراف شهرها و خندق‌های اطراف آن‌ها حریم امنی

1. Safety
2. Security

را برای شهر و ساکنان آن ایجاد می‌کرد. به این ترتیب شهر از تعرض بیگانگان مصون می‌شد.^۳ امروزه بخش عمده‌ای از امنیت مربوط به فضای شهری است. عوامل تهدیدکننده امنیت شهری بسیار هستند؛ یکی از این عوامل، ارتکاب جرم است. شفافیت و در معرض دید قرار گرفتن فضاهای عمومی، تشویق مردم به گزارش و برخورد با تخلفات و جرایم، ارائه نظریه پنجره‌های شکسته،^۴ اقداماتی هستند که برای افزایش امنیت در شهرها انجام پذیرفته است که هدف همه آنان پیشگیری از ارتکاب جرم در شهرها است. سند هیئتات سه، در بخش شهرهای امن‌تر، امنیت شهری^۵ را به معنای «افزایش حقوق فردی از نظر تمامیت فیزیکی، اجتماعی و روانی می‌داند. همچنین امنیت شهری را مفهومی تکمیلی برای پیشگیری از جرم تعریف می‌کند. از این منظر امنیت شهری یک فرایند مشارکتی در سراسر جهان است تا عوامل خطر و به‌خصوص عوامل حفاظت در برابر ناامنی در شهرها را نشان دهد و ایجاد شرایطی پایدارتر و مبتنی بر عدالت را برای شهرها به ارمغان آورد.»^۶ اما در مقابل «ایمنی» به معنای حفاظت در برابر حوادث غیر ارادی و تصادفی است. این حوادث، وقایع ناخواسته‌ای هستند که در نتیجه یک یا چند رویداد اتفاق می‌افتند. در حالی که «امنیت» به معنای حفاظت در برابر وقایع عمدی است که به علت فعلی ارادی و برنامه‌ریزی شده اتفاق می‌افتد. به بیان دیگر، امنیت به معنای جلوگیری از وقایع عمدی^۷ و ایمنی به معنای جلوگیری از حوادث غیر عمدی^۸ است.^۹ برخی تفاوت این دو مفهوم را این‌طور بیان می‌کنند که امنیت مفهومی اجتماعی است و به طور خاص برای حفاظت در برابر جرایم به کار می‌رود، در حالی که ایمنی زندگی و سلامت انسان‌ها را حفظ می‌کند. هرچند این تعاریف کامل نیستند؛ چراکه حفاظت از زندگی و سلامت انسان‌ها می‌تواند در برابر اعمال عمدی (جرایم)، همچون قتل عمدی و

۳. غلامرضا کامیار، حقوق شهری و شهرسازی (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۶)، ۳۳.

4. Broken Window Theory

5. Urban Safety

6. Habitat III Issue Papers, *Safer Cities* (New York: United Nation, 2015), 2.

امنیت در شهر از جهات مختلفی همچون امنیت سیاسی، امنیت اقتصادی، امنیت اجتماعی، امنیت فرهنگی و امنیت روانی قابل بررسی است.

نک: رضا اسلامی و فرانک علیزادگان، حق بر شهر (تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهردانش، ۱۳۹۹)، ۱۱۷-۸۱.

7. Deliberate Incidents

8. Unintended Incidents

9. Eirik Albrechtsen, "Security vs safety", Norwegian University of Science and Technology Department of Industrial Economics and Technology Management, (2003): 1.

خشونت باشد.^{۱۰} در حقیقت، ایمنی به معنای دوری از خطر است؛ بیم از آنچه مایه هلاکت و یا تلف باشد از لحاظ ادبی خطر محسوب می‌شود. از منظر حقوقی خطر به شرایطی اطلاق می‌شود که دارای پتانسیل آسیب رساندن و صدمه به افراد، خسارت به وسایل، تجهیزات، بناها و از بین بردن مواد یا کاهش کارایی در اجرای یک عمل از قبل تعیین شده باشد.^{۱۱} لذا ایمنی در شهر حالتی است که احتمال خطر، آسیب یا خسارت مادی وارد به اشخاص یا شهر کاهش یابد یا محدود گردد و با واژه امنیت که بیشتر جهت جلوگیری از ارتکاب جرایم در شهر به کار می‌رود، متفاوت است.

واژگان امنیت و ایمنی در برخی اسناد مرتبط با حق بر شهر تعریف شده‌اند. منشور مکزیکوسیتی برای حق بر شهر.^{۱۲} در خصوص شهر ایمن بیان می‌دارد: «برای دستیابی به شهر قابل سکونت که ایمن است، همه ساکنان شهر باید حقوق ذیل را دارا باشند: (۱) حق بر ایمنی شخصی و تمامیت فیزیکی در مواقع خطر و بلایای طبیعی (۲) حق داشتن مکان ایمن برای زندگی کردن (۳) حق بر فضای ایمن که در آن فعالیت‌های فردی و جمعی توسعه پیدا کند.»^{۱۳} منشور مکزیکوسیتی به تعریف شهر امن نیز می‌پردازد: شهری که عاری از هرگونه خشونت است. در این منشور بیان شده است که «برای دستیابی به شهری که امن و عاری از خشونت است، همه اشخاص باید بتوانند حقوق ذیل را اعمال کنند: (۱) حق امنیت و تمامیت شخصی (شامل امنیت فیزیکی، جنسی، روانی و اخلاقی) (۲) حق حیات عاری از خشونت در فضاهای خصوصی و عمومی (۳) حق بر حریم خصوصی، حق زندگی خصوصی و خانوادگی در اشکال مختلف و حمایت در برابر خشونت خانگی (۴) حق همزیستی مسالمت‌آمیز، همبستگی و چند فرهنگی (۵) حق حفاظت در برابر اخراج اجباری.»^{۱۴} در ادامه در این منشور بیان می‌شود که برای دستیابی به شهر امن ارزش‌های انسانی باید ارتقا یابند و روش زندگی عاری از خشونت از طریق بهبود زندگی اجتماعی ایجاد گردد. امنیت پارک‌ها، فضای سبز، زمین‌های ورزشی، مسیرهای دوچرخه‌سواری و مناطق جنگلی بهبود بخشیده شود و اقداماتی جهت طراحی، نورپردازی و نظارت بر این مناطق اتخاذ گردد. برنامه‌های امنیتی حمل و نقل عمومی برای زنان گسترش داده شود. حق دختران، پسران و جوانان از زندگی بدون خشونت در مدارس ارتقا یابد و زمینه‌های خشونت‌ی که در خیابان‌ها صورت می‌پذیرد، نسبت به جمعیت

10. Ibid, 2.

۱۱. بند ۱۲-۱-۳-۱۷ مبحث دوازدهم مقررات ملی ساختمان.

12. Mexico City Charter for the Right to the City,(2010).

13. Ibid: 24.

14. Ibid: 25.

موجود در خیابان حذف گردد.^{۱۵} اعلامیه مونترال که از جمله اسنادی است که به شناسایی حق بر شهر پرداخته، در خصوص حق مردم بر ایمنی، بیان می‌دارد: «ایمنی حالتی است که در آن خطرات و شرایطی که منجر به آسیب فیزیکی، روانی یا مادی می‌شود، به منظور حفظ سلامتی و رفاه افراد و جامعه کنترل می‌گردد. ایمنی نتیجه فرایند پیچیده‌ای است که در آن انسان‌ها بر محیط پیرامون خود شامل محیط فیزیکی، اجتماعی، فرهنگی، تکنولوژی، سیاسی، اقتصادی و سازمانی، اثر می‌گذارند و از آن اثر می‌پذیرند. با این حال ایمنی به معنای فقدان کامل خطرات نیست.»^{۱۶} واژه ایمنی که در حق بر شهر ایمن، عنصر اصلی این مفهوم را تشکیل می‌دهد، به معنای حفاظت در برابر خطرات است؛ خطراتی که گاه به واسطه بلایای طبیعی حادث می‌شود و گاه ریشه انسانی دارند.

۲- تعریف حق بر شهر ایمن

حق بر شهر ایمن ترکیبی از دو حق بشری است؛ نخست حق بر شهر و دوم حق بر ایمنی. حق بر شهر، همان حقی است که هانری لوفور^{۱۷} در سال ۱۹۶۸ آن را مطرح کرد؛ حق تمامی ساکنان شهر، اعم از ساکنان فعلی و آینده آن، برای استفاده، تصرف و تولید شهرهایی پایدار و مبتنی بر عدالت که برای زندگی شایسته ضروری است؛ به عبارت دیگر حقی که تمامی حقوق بنیادین و اساسی ساکنان شهر را تأمین و تضمین کند. در مقابل حق بر ایمنی به معنای استحقاق ساکنان شهر به دوری از خطرات و محافظت در برابر خطر است. ایمنی در شهر بحث مهمی است که همه ساکنان شهر با هر نژاد، قومیت، زبان و مذهبی که دارند، شایسته بهره‌مندی از آن هستند. نقض حق بر ایمنی تبعات گسترده‌ای را به همراه دارد. مهم‌ترین این تبعات، نقض حق حیات ساکنان شهر است. شهرهای بی‌ضابطه خود را بمباران می‌کنند و شهروندان را در معرض بیم و هراس قرار می‌دهند. این کانون‌های بزرگ جمعیتی در برابر خطرات طبیعی و انسانی تسلیم محض نیستند. شهر همانند یک موجود باید در مقابل خطرهای محافظت شود. عوامل برهم زننده ایمنی شهرها را می‌توان به دو دسته طبیعی و انسانی تقسیم‌بندی کرد. با آنکه اغلب بلایای طبیعی خارج از کنترل انسان به نظر می‌رسند و قابل پیش‌بینی نیستند، ولی خسارات و آسیب‌های ناشی از آن، قابل کنترل است. حوادث ناشی از خطاهای انسانی نیز، برخلاف حوادث

15. Ibid: 26.

16. Montreal Declaration: Peoples Right to Safety, 6th World Conference on Injury Prevention and Control, Montreal, Canada, Health and Human Rights, (2002).

17. Henry Lefevbre

طبیعی، نظارت‌پذیر و امکان‌پیشگیری از آنان وجود دارد.^{۱۸} آلودگی شدید کلان‌شهرها سلامت عمومی را تهدید می‌کند و انسان‌های بی‌گناه را از حق تنفس محروم و به کام مرگ می‌کشاند. مرگ در هوای آلوده ناشی از اتفاق و سرنوشت نیست، بلکه نتیجه انحرافات گسترده از قوانین و مقررات شهرسازی و ایجاد شهرهای بی‌ضابطه است. بخش قابل توجهی از ساختمان‌های شهر اعم از ساختمان‌های فرسوده و نوساز که بدون رعایت ضوابط شهرسازی بنا می‌شوند، خطرآفرین هستند. خطر ویرانی این‌گونه بناها حیات و سلامتی، اموال و دارایی و ایمنی و آرامش شهروندان را تهدید می‌کند. حق برخورداری از مسکن مناسب برای تمامی افراد به رسمیت شناخته شده است و دولت موظف است زمینه اجرای این اصل را فراهم کند. عدالت در شهرسازی چندان رعایت نمی‌شود و تبعیض در اسکان مشهود است. فقیران به تدریج به حاشیه شهرها رانده می‌شوند و به این ترتیب سکونتگاه‌های غیر رسمی گسترش می‌یابد. حق بر مسکن ایمن در اینجا چندان معنا و مفهومی ندارد و خانه تا حد سرپناه تنزل یافته است. مسکن ایمن بر مبنای معیارهای فنی، بهداشتی و شهرسازی ایجاد می‌شود و از تعرض مصون است. سیاست‌های عمومی با نادیده انگاشتن مشارکت ساکنان شهرها در ساخت شهر، به زندگی شهری آسیب وارد می‌کنند. وسایل حمل و نقل عمومی، پیاده‌روها و به طور کلی فضای شهری باید حق تردد آسان و ایمن را برای این اشخاص فراهم کند. موارد پیش‌گفته نمونه‌هایی از عوامل مؤثر بر تأمین ایمنی اشخاص در شهر هستند. حق بر شهر ایمن بیان‌کننده حفاظت اشخاص در برابر خطراتی است که حیات آنان را تحت شعاع قرار می‌دهد. برای جلوگیری از این خطرات باید یک گام به عقب برداشت. عوامل تهدیدکننده و خطرات بالقوه را بازشناخت و درصدد رفع آنان برآمد. حق بر شهر ایمن، بیانگر یکی از حقوق مسلم بشری است که حق ایمنی شهروندان را در شهر شناسایی، عوامل تهدیدکننده ایمنی اشخاص را بیان می‌کند و نهادهای مسؤول حفظ ایمنی ساکنان شهر را مشخص می‌سازد.

۳- مبانی حق بر شهر ایمن

امروزه توسعه حقوق بشر دارای دو بعد جدید است؛ نخست افزایش حمایت از حقوق موجود در تمام سطوح، از جمله سطح ملی، منطقه‌ای و جهانی از طریق قانونگذاری، تفسیر مفاد معاهدات حقوق بشر توسط نهادهای ناظر، تقویت نظام اجرایی، تصویب پروتکل‌های الحاقی و فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد. دومین بُعد از توسعه حقوق بشر در جهان معاصر توسعه و گسترش تعداد این حقوق است.

18. Preamble of World Charter for the Right to the City, (2004).

در واقع در نظام حقوق بشر بر اساس نیازهای در حال تغییر و فزاینده بشر، حقوق جدیدی به فهرست پیشین افزوده شده است.^{۱۹} حق بر شهر ایمن از این نوع حقوق است. حق جدیدی که در دهه‌های اخیر بیشتر از آن سخن رفته است. این حق هر چند بر مبنای حقوق موجود در عرصه حقوق بشر پایه‌گذاری شده است، اما در عین حال ایمنی ساکنان شهر را از جنبه‌های مختلف مورد بررسی قرار می‌دهد. در ذیل مبانی این حق به تفصیل بیان می‌گردد.

۳-۱- حق حیات

حق حیات بنیادی‌ترین حقوق بشری است که هیچ‌یک از حقوق و یا ارزش‌های پایه انسانی دیگر نمی‌تواند بر ارزش حیات تقدم یابد. ماده ۳ اعلامیه جهانی حقوق بشر و ماده ۶ میثاق حقوق مدنی و سیاسی حق حیات را از حقوق ذاتی و بنیادین شخص انسان می‌داند؛ به این معنا که وجود آن مایه قوام و نبود آن موجب زوال شخص یا شخصیت انسان می‌شود.^{۲۰} این حق - ادعا، سه مکلف و متعهد را اقتضا دارد: ذی‌حق، شهروندان و دولت.^{۲۱} حداقل سه نوع تفسیر از حق حیات وجود دارد: (۱) حق حیات به عنوان حقی بر ملزومات زندگی پایدار؛^{۲۲} (۲) حق حیات به عنوان حق بر کشته نشدن؛ و (۳) حق حیات به عنوان حق بر ناعادلانه کشته نشدن. درست است که کشتن یک فرد پایان زندگی او و محرومیتش از حق حیات است، اما ادعای اینکه شخصی که عناصر اساسی و ملزومات زندگی پایدار را در اختیار ندارد، دارای حق حیات است نیز سخنی فریبنده است.^{۲۳} ارتباط میان حق حیات و حق بر ملزومات پایدار زندگی در اعلامیه جهانی حقوق بشر شناخته شده است.^{۲۴} حق حیات از چنان اهمیتی برخوردار است که جامع تمامی حقوقی است که در ادامه از آنها سخن گفته خواهد شد.

۱۹. محمدعلی صلح‌چی و رامین درگاهی، «بررسی ماهیت حقوق همبستگی: حقوق جمعی یا مردمی»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی ۱۵(۱۴)(۱۳۹۲)، ۱۴۵.

۲۰. علی اکبر گرجی از ندریانی و زهرا شیرزاد نظولو، «جایگاه حقوق معلولین در حوزه حقوق شهری»، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، ۸(۲۶)(۱۳۹۷)، ۹؛ علی اکبر گرجی، «مبنا و مفهوم حقوق بنیادین»، فصلنامه حقوق اساسی ۲(۱۳۸۳)، ۹.

۲۱. محمد قاری سید فاطمی، حقوق بشر در جهان معاصر؛ جستارهای تحلیلی از حق‌ها و آزادی‌ها (تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهردانش، ۱۳۸۹)، ۳۸-۴۲.

22. Right to the Life-Sustaining Essentials

23. J.O. Famakinwa, "Interpreting the Right to Life", *Diametros Journal* (2011), 24.

۲۴. مواد ۳ و ۲۵ اعلامیه اعلامیه جهانی حقوق بشر

۳-۲- حق بر سلامتی

حق بر سلامتی برای اولین بار در سطح بین‌المللی در سال ۱۹۴۶ در اساسنامه سازمان جهانی بهداشت به صورت «رفاه کامل فیزیکی، روحی و اجتماعی و نه صرفاً فقدان هیچ بیماری و ناتوانی» تعریف شد. در سال ۱۹۶۶ حق بر سلامتی به‌عنوان حقی بشری در ماده ۱۲ میثاق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مورد شناسایی قرار گرفت. بند ۱ ماده فوق حق بر سلامتی را به حق بر «بالاترین استانداردهای قابل حصول سلامت جسمی و روانی» که صرفاً نمی‌تواند محدود به حق مراقبت‌های بهداشتی باشد، تعریف می‌کند. سازمان جهانی بهداشت، سلامت روانی را وضعیت رفاهی که اشخاص با تحقق توانایی‌هایشان بتوانند از عهده فشارهای معمول زندگی برآیند و بتوانند به نحو مفید و مؤثر کار کنند و قادر به مشارکت در اجتماع شوند، در نظر می‌گیرد. اهمیت سلامت برای توسعه به حدی است که سه هدف از اهداف هشت‌گانه اعلامیه هزاره که راهنمای توسعه در هزاره سوم است به سلامت اختصاص داده شده است. همچنین اصل اول منشور ریو در خصوص محیط زیست و توسعه نیز بر محوریت سلامت در توسعه تأکید دارد.^{۲۵} انسان حق دارد که در جامعه‌ای سالم و ایمن زندگی کند، چراکه برخورداری از محیط زندگی و اجتماع سالم، لازمه رشد بالنده انسان است.^{۲۶} بند ۱۲ اصل ۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران یکی از تکالیف دولت را برپایی اقتصاد صحیح و عادلانه طبق مقررات اسلامی برای ایجاد رفاه و برطرف کردن فقر و هر نوع محرومیت در زمینه بهداشت عنوان نموده است. همچنین در اصل ۴۳ یکی از ضوابط اقتصادی در ایران تأمین تمامی نیازهای اساسی همانند بهداشت و درمان بیان شده است. افزون بر این، در اصل ۲۹ قانون اساسی نیز به برخورداری از حق تأمین اجتماعی از حیث حوادث و سوانح و نیاز خدمات بهداشتی و درمانی و مراقبت‌های پزشکی اشاره داشته است. علاوه بر این، در منشور حقوق شهروندی نیز با عنوان «حق محیط زیست سالم و توسعه پایدار»^{۲۷} به این امر پرداخته شده است.^{۲۸} شهری که سلامتی ساکنان خود را از طریق دسترسی به مواد غذایی لازم، دارو، آب و هوای سالم تأمین نکند، ایمنی آنان را تحت شعاع قرار می‌دهد.

۲۵. لیلیا فیروزمند، تأثیر تحریم بر سلامت و بهداشت عمومی از منظر حقوق بین‌الملل و ایران (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۵)، ۱۷-۲۶.

۲۶. احسان جاوید و صابر نیاورانی، «قلمرو حق سلامتی در نظام بین‌المللی حقوق بشر»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، ۱۵(۴۱)(۱۳۹۲)، ۵۱-۵۳.

۲۷. منشور حقوق شهروندی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۵، مواد ۱۱۵-۱۱۲.

۲۸. اسلامی و علیزادگان، پیشین، ۱۲۶.

۳-۳- حق بر مسکن مناسب

قواعد حقوق بشر بین‌المللی حق همگان را بر داشتن وضعیت مناسب زندگی، شناسایی کرده است. علی‌رغم جایگاه ویژه این حق در نظام حقوقی جهانی، بیش از یک میلیارد نفر از مسکن مناسب برخوردار نیستند. میلیون‌ها نفر در سراسر جهان در شرایط تهدیدآمیزی در زاغه‌های پرجمعیت و سکونتگاه‌های غیر رسمی یا در شرایطی که حقوق بشر و کرامت آنان حفظ نمی‌شود، زندگی می‌کنند. میلیون‌ها نفر دیگر هر ساله مجبور یا تهدید به تخلیه اجباری خانه‌هایشان می‌شوند.^{۲۹}

حق بر مسکن مناسب بیشترین ارتباط را با حق بر شهر ایمن دارد؛ چراکه بارزترین تجلی حق بر شهر ایمن در مسکن مناسب ظهور می‌یابد. آنچه ما از آن تحت عنوان مسکن یاد می‌کنیم، مصنوع دست انسان است؛ نخستین مفهومی که از آن بر ذهن نقش می‌بندد فضای سرپوشیده و بنای مستقر در زمین است. این معنای محدود در برابر معنایی قرار می‌گیرد که شامل تمامی دست‌ساخته‌های انسان می‌شود. در حق بر شهر ایمن این مکان مفهومی گسترده می‌یابد و به نوعی به حق بر سکونت در ساختمان‌های مناسب و ایمن و مجاورت با آنها تبدیل می‌شود.

مفهوم ساختمان که مسکن را نیز دربرمی‌گیرد، شایسته تعریف است. ساختمان عبارت است از هر بنای سرپوشیده که برای مسکن، زندگی و فعالیت انسان و نگهداری حیوان، کالا، ماشین‌آلات و جز آن در نظر گرفته شده است.^{۳۰} عملیات ساختمانی که مقدمه ایجاد و تکمیل ساختمان می‌باشند، ساختمان نامیده نمی‌شوند. ساختمان در معنای گسترده شامل تمام مصنوعات به ویژه ساخته‌های غیر منقول انسان می‌شود. بر این اساس پل‌ها، اسکله‌ها و سازه‌ها، مجاری آب و فاضلاب، سیل بندها، تیرهای برق واقع در معابر را می‌توان ساختمان نامید. ایمنی شهر، با این وصف، بی‌ارتباط با ایمنی تأسیسات شهری و اموال عمومی نخواهد بود و عدم مراقبت صحیح و ضابطه‌مند از آنها موجب مسؤولیت خواهد شد. رعایت حریم تأسیسات گاز، دکل‌های انتقال نیروی برق، لوله‌های نفت و آب به منظور افزایش ضریب ایمنی و پیشگیری از خطرات احتمالی ناشی از هم‌جواری با این تأسیسات انجام می‌پذیرد.

کمیته ملل متحد در خصوص حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تأکید داشته که حق بر مسکن مناسب نباید به صورت مضیق و محدود تفسیر گردد؛ به طور مثال پناهگاهی که تنها سقفی بالای

29. The Right to Adequate Housing, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Fact Sheet No. 21, Rev.1 (2014): 1.

۳۰. محمود برآبادی، الفبای شهر (تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، ۱۳۸۴)، ۸۷.

سر فرد است، معنایی محدود از حق مسکن مناسب می‌باشد.^{۳۱} اگر ایمنی فیزیکی در برابر رخدادهای طبیعی و دیگر عوامل و خطراتی که سلامتی را تهدید می‌کند، تضمین نگردد، حق بر مسکن مناسب نیز تحقق نیافته است.^{۳۲} برای اینکه شهروندان از حقوق اقتصادی و اجتماعی خود بهره ببرند باید اقدامات مناسبی جهت تضمین تطبیق مسکن با معیارهای بهداشت عمومی و ایمنی، اتخاذ گردد. برای اشخاص بی‌خانمان پناهگاهی موقتی و ایمن تهیه گردد و نیازهای اشخاص آسیب‌پذیر و افراد و خانواده‌های با درآمد کم یا متوسط در نظر گرفته شود.^{۳۳} جسم و روح شهروندان به واسطه شهرنشینی و سکونت در ساختمان‌های پرخطر مورد تعرض قرار می‌گیرد. در اینجا ترس از ارتکاب جرم و مجنی علیه واقع شدن نیست که آرامش ساکنان شهر را از آنان سلب می‌کند، بلکه شهروندان قربانی خطراتی می‌شوند که خود از آن آگاه نیستند.

شهر پیوسته نیازمند نوسازی و بهسازی است.^{۳۴} ضوابط حاکم بر محدودیت‌های ساختمانی در قانون شهرداری، ضوابط اجرایی طرح‌های شهری و مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری در این زمینه به تصویب رسیده‌اند. قانون نوسازی و عمران شهری مصوب ۱۳۴۷ و قانون حمایت از احیاء، بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری مصوب ۱۳۸۹ نیز شیوه‌های مدیریت بازسازی بافت‌های فرسوده و نحوه مشارکت بخش خصوصی را در این رابطه تبیین می‌نماید. بند ۱۴ ماده ۵۵ قانون شهرداری در خصوص نظام حقوقی حاکم بر رفع خطر از بناهای مشرف به خرابی تدوین شده است. مقررات ملی ساختمان در رابطه با مراقبت و نگهداری از ساختمان‌ها در مقابل آتش‌سوزی، حفاظت ساختمان در برابر گودبرداری احتمالی ساختمان‌های مجاور، حفاظت قطعات نمای ساختمان در برابر آسیب‌ها و احتمال فرو ریختن کلی و جزئی آن از جمله مقرراتی است که عدم رعایت آنان خطر سکونت در ساختمان‌های نایمن را به همراه دارد.^{۳۵} دسترسی به مسکن ایمن، سالم و خدمات اساسی برای رفاه و سلامت جسمی، روانی، اجتماعی و اقتصادی شخص ضروری است. بخش اصلی اقدامات دولت‌ها باید در اولویت قرار

31. CESCR General Comment No. 4: The Right to Adequate Housing (Art. 11 (1) of the Covenant), (1991), Adopted at the Sixth Session of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/1992/23: para.1.

32. Ibid, 4.

33. The Montréal Charter of Rights and Responsibilities, (2006): Art. 18.

۳۴. بند ج ماده ۲ قانون حمایت از احیاء، بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری
۳۵. مبحث دوازدهم (ایمنی و حفاظت کار در حین اجرا)، مبحث سوم (حفاظت ساختمان در برابر حریق) و مبحث بیست و دوم (مراقبت و نگهداری از ساختمان‌ها) مقررات ملی ساختمان

دادن بیش از یک میلیارد نفری باشد که در شرایط نامناسب زندگی هستند.^{۳۶}

۳-۴- حق بر محیط زیست سالم

عواملی همچون آلودگی هوا، آلودگی آب، آلودگی ناشی از دفع زباله، از بین رفتن درختان و حیوانات، محیط‌زیست بشر را در معرض تهدید قرار می‌دهد و حق آنان بر زندگی در شهری ایمن را با مخاطراتی همراه می‌سازد. با توجه به اهمیت عنصر هوا در زندگی انسان‌ها، رابطه مستقیمی بین حفاظت از هوا در برابر آلودگی و حق بر حیات وجود دارد. برای تعیین حداقلی از کیفیت زندگی و حیات برای شهروندان لزوم مقابله با آلودگی هوا اهمیت ویژه‌ای دارد.^{۳۷} در قانون شهرداری‌ها مصوب ۱۳۳۴، به بحث آلودگی هوا اشاره شده است. بند ۲۰ ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها وظیفه کنترل و جلوگیری از آلودگی هوای شهری و مراقبت بر وضع دودکش‌های اماکن و کارخانه‌ها و وسایل نقلیه و غیره را بر عهده شهرداری‌ها نهاده است. با تصویب قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست در سال ۱۳۵۳ این قانون به عنوان یک قانون تقریباً جامع در حوزه محیط زیست مطرح گردید که وظیفه ممانعت از هر نوع آلودگی و اقدام مخربی که موجب بر هم خوردن تعادل و تناسب محیط زیست می‌شد را بر عهده سازمان حفاظت محیط زیست گذاشت. در ماده ۹ این قانون حکم کلی ممنوعیت آلودگی محیط زیست بیان شد. قانون هوای پاک، مصوب مرداد ماه سال ۱۳۹۶ از جمله قوانین جدید و پراهمیت در زمینه جلوگیری از آلودگی هوا محسوب می‌شود که قوانین قبلی خود از جمله قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مصوب ۱۳۷۴ که در راستای تحقق اصل ۵۰ قانون اساسی تصویب گردیده بود را نسخ کرد.^{۳۸} اکنون شهرها بزرگ‌ترین کارخانه‌های تبدیل آب به فاضلاب، مهم‌ترین مصرف‌کنندگان انرژی و در رتبه عمده‌ترین مصرف‌کنندگان سوخت به شمار می‌آیند. کمبود آب و هوای سالم که عوارض شهرنشینی می‌باشند، تهدیدکننده حیات ساکنان شهر هستند و ایمنی آنان را به خطر می‌اندازند. اندیشیدن راه‌حل‌های کارآمد برای حفاظت از محیط‌زیست، حق شهروندان را بر شهری ایمن تضمین می‌کند.

۳-۵- حق بر رفت و آمد آسان و ایمن شهروندان

دسترسی به حمل و نقل ایمن، راحت و کم‌هزینه حق طبیعی هر شهروند محسوب می‌شود و همین

36. Montreal Declaration: People's Right to Safety, 6th World Conference on Injury Prevention and Control, Montreal, Canada, Health and Human Rights, (2002): para.3.

۳۷. علی مشهدی، حقوق آلودگی هوا (تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۹۲)، ۵۷-۵۸.

۳۸. همان، ۷۹-۷۱.

مسأله کیفیت زندگی در مناطق شهری را مشخص می‌کند.^{۳۹} تعریض خیابان‌های شهری برخلاف تصور عموم به کاهش حجم و شدت ترافیک نمی‌انجامد؛ هرچه میزان زیرساخت‌های جاده‌ای و مقدار فضای تخصیص یافته به حمل و نقل درون‌شهری بیشتر باشد به همان اندازه میزان استفاده از اتومبیل (در نتیجه مصرف بنزین و آلودگی) بیشتر خواهد شد. برای سهولت رفت و آمد در شهر به جای ساختن راه و بزرگراه در شهرها - که هرگز انتهای بر آن قابل تصور نیست - باید از طریق تغییر کاربری‌ها در شهر، تقاضا برای چنین سفرها و رفت و آمدهایی را کاهش داد. از این‌رو روند پیشرفت‌های سیستم‌های حمل و نقل شهری در دنیا نشان می‌دهد که رویکرد صنعتی اتومبیل محور طی دهه‌های اخیر به سمت پیاده‌محوری و استفاده از حمل و نقل عمومی تغییر یافته است.^{۴۰} امروزه آنچه متخصصین حمل و نقل جهان بر آن اتفاق نظر دارند، دستیابی به الگوی حمل و نقل پایدار در شهرها است به این معنا که توسعه حمل و نقل بر مبنای الگویی باشد که با وجود گسترش جمعیت و شهر و توسعه فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و... (که طبیعتاً از عوامل ترافیک‌زا هستند) شهرها همچنان بدون بروز مشکل ترافیک، به نحو مطلوبی پاسخگوی جابه‌جایی‌های مسافر و کالا باشد و با گسترش این فعالیت‌ها سیستم حمل و نقل به مشکل برنخورد و پایدار باقی بماند.^{۴۱}

حقوق معلولان و برخی از شهروندان همچون کودکان، سالمندان و زنان باردار که بنا بر تعاریف موجود معلول نیستند، اما به فراخور شرایط فیزیکی یا اجتماعی و بسته به امکان بهره‌مندی از تسهیلات شهری، ناتوان و نیازمند کمک محسوب می‌شوند، یکی از موضوعات حائز اهمیت در بحث رفت و آمد آسان و ایمن در شهر است. شاید سخن گزافی نباشد، اگر گفته شود عدم امکان بهره‌مندی معلولان از تسهیلات و فضاهای شهری، در واقع نه به خاطر معلولیت آنان بلکه به لحاظ معلولیت اجتماع و ناتوانی آن در سازگاری امکانات فضاهای شهری با نیازهای این طیف از شهروندان جامعه است.^{۴۲} لذا باید اقداماتی جهت «مناسب‌سازی شهر»^{۴۳} برای معلولان و افراد ناتوان یا کم‌توان صورت پذیرد.... یکی

۳۹. ایران آهور، سارا موسوی و سپیده موسوی، «بررسی نقش حمل و نقل کابلی به عنوان وسیله حمل و نقل عمومی شهری در کاهش ترافیک شهرهای بزرگ»، فصلنامه آمایش محیط ۲۶ (۱۳۹۳)، ۱۳۱.

۴۰. وحید تاجدار و مصطفی اکبری، «رهیافت‌های بین‌المللی حمل و نقل عمومی شهرها»، مجله جستارهای شهرسازی، ۲۶ و ۲۷ (۱۳۷۸)، ۱۰۲.

۴۱. همانجا.

۴۲. ازندریانی و نظولو، پیشین، ۱۴۱-۱۳۹.

۴۳. ماده ۱ آیین‌نامه اجرایی ماده ۲ قانون جامع حمایت از معلولان مصوب ۱۳۸۴/۳/۴ (قانون حمایت از حقوق معلولان

از مهم‌ترین نکات طراحی برای معلولین، پیش‌بینی ایمنی حداکثر در مواقع اضطراری و آتش‌سوزی‌ها است. معلولین به لحاظ استفاده از وسیله‌های مختلف حرکتی قابلیت جابه‌جایی سریع و به‌موقع را ندارند و طبیعتاً فضاها باید به گونه‌ای طراحی گردند که حداکثر امکانات فرار را در موقع خطر برای آنان به وجود آورند.^{۴۴} با توجه به اینکه محیط‌های شهری در شرایط مختلف توپوگرافی قرار گرفته‌اند و از لحاظ موقعیت جغرافیایی نیز متنوع می‌باشند، بنابراین در طراحی مسیرهای حمل و نقل با وسایل موتوری و غیر موتوری مانند دوچرخه رعایت عواملی ضرورت دارد که باعث افزایش ایمنی و آسان بودن مسیر نیز می‌گردد. همچنین آسان بودن این مسیرها باعث می‌شود اشخاصی که دارای توانایی محدودتری هستند، بتوانند از آن استفاده کنند.^{۴۵} تردد ایمن و آسان در شهر حق تمامی ساکنان با هر شرایط فیزیکی، جسمی و سنی است. هر گونه سهل‌انگاری دولت از تعبیه حمل و نقل و تردد ایمن در شهر، احتمال نقض عضو و حتی از دست دادن حیات بخش نیازمند به حمایت جامعه را افزایش می‌دهد.

۳-۶- حق تعیین سرنوشت

شهروندان در آینده شهر سهیم هستند و به سبب آن در تحقق ایمنی فضای شهری که در آن زندگی می‌کنند، مشارکت خواهند داشت. مردم حق دارند که در اداره امور کشور خود و در موضوعاتی که بر حقوق آنان تأثیرگذار است، مداخله داشته باشند. در ماده اول منشور جهانی حق بر شهر و اصول حق بر شهر مکزیکوسیتی، ضمن تعریف این حق، دستیابی و اجرای حق بر تعیین سرنوشت برای شهروندان شناسایی شده است.^{۴۶} در منشور حق بر شهر، مشارکت مستقیم شهروندان در نظارت، برنامه‌ریزی و حکومت شهرها به منظور افزایش شفافیت، کارایی و استقلال ادارات عمومی محلی و سازمان‌های مردمی جزء اصول قرار گرفته است. همه شهروندان حق مشارکت در برنامه‌ریزی، وضع، نظارت، مدیریت، بازسازی و بهبود شهرها دارند؛^{۴۷} فرآیندی که به واسطه آن فرد، نقشی در حیات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی کشورش ایفا کند و جامعه را در جهت نیل به اهدافش یاری رساند. هنگامی که این

مصوب ۱۳۹۶ جایگزین این قانون شده است.)

۴۴. ازدریانی و نظولو، پیشین، ۱۵۷-۱۵۸.

۴۵. مسعود تقوایی و عفت فتحی، «معیارهای مکان‌گزینی و طراحی مسیرهای دوچرخه سواری (با تأکید بر شهر اصفهان)» مجله جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۲(۳)(۱۳۹۰)، ۱۴۱.

46. World Charter for the Right to the City, 2004: Article I and Mexico City Charter for the Right to the City, 2010: p.10.

47. World Charter for the Right to the City, 2004: Article II, part 1

مشارکت در سطح شهر صورت می‌گیرد، می‌توان از مشارکت شهروندان در فضای شهری و در نتیجه اجرای حق تعیین سرنوشت در سطح محلی سخن گفت که از اصلی‌ترین معیارهای دموکراسی است. این نوع از مشارکت تنها به اظهار نظر مشورتی و ارائه نظریه‌های پیشنهادی اطلاق نمی‌گردد، بلکه مشارکت عمومی مؤثر و راهگشا مشارکتی است که مردم هر محل خود نیازهای محلی را تشخیص دهند، با ایجاد نظام مالی مستقل، تشکیلات لازم برای اداره امور محلی را به وجود آورند، نیروهای انسانی را در قالب نهادهای مدنی به خدمت گیرند و با توسعه مشارکت شهروندی برنامه‌های محلی خود را به اجرا درآورند.^{۴۸} پژوهشگران حوزه مدیریت شهری، آثار مثبت فراوانی را برای مشارکت شهروندان در شئون مختلف حیات شهری ذکر کرده‌اند. مهم‌ترین این نتایج عبارتند از: (۱) آگاهی مردم از توانایی خود؛ (۲) تقویت حس اعتماد و اطمینان نسبت به مدیران شهری؛ (۳) تقویت حس همکاری میان شهروندان و مدیریت شهری در حل مشکلات شهری از طریق شهروندان (بنا بر نظر اکثر متخصصان، رکن اصلی اجرای پروژه‌های توسعه شهری، مشارکت همه‌جانبه افراد در گروه‌های شهری است. در همین رابطه، اصطلاح «توسعه از پایین به بالا» ناظر بر نقش مشارکتی مردم است. از این منظر می‌توان مشارکت شهری را به معنای شرکت و حضور جدی و فعال گروه‌های شهری در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی دانست.^{۴۹} در نتیجه حق تعیین سرنوشت یکی از حقوق بشری است که اعمال آن در فضای شهری در اسناد مختلف پیش‌بینی شده و به تأمین حقوق مردم در شهر و تحقق شهر ایمن کمک خواهد کرد.

۴- نهادهای مسؤؤل حفاظت از حق بر شهر ایمن در قوانین ایران

حفاظت از شهر و حقوق ساکنان آن و تکلیف به حفاظت از آن، میان بازیگران دولتی و غیر دولتی، مورد بحث و مناقشه است. می‌توان سه رویکرد مختلف را در این زمینه بیان نمود. رویکرد نخست مبتنی بر نقش اساسی دولت در حفاظت از حق بر شهر ایمن است (رویکرد دولت‌محور). بر این اساس، اجرای بسیاری از سیاست‌ها و قوانین و مقررات مربوط به تضمین این حق در ید انحصاری دولت است و از آنجاکه جنبه‌های عمومی و حاکمیتی دارد، نقش نهادها و سازمان‌های اجرایی نیز در این زمینه قابل توجه است. رویکرد دوم حداقلی و مبتنی بر بدبینی به نهاد دولت است. در این رویکرد دولت‌ها نه تنها حافظان خوبی نیستند، بلکه از عواملی هستند که به تخریب شهر و تضییع حقوق شهروندان دامن می‌زنند. در این

۴۸. عباس کریمی و غلامرضا کامیار، حقوق شهروندی در قلمرو شهرنشینی (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۹۶)، ۱۶۲-۱۶۳.
۴۹. همان، ۱۶۳.

رویکرد از دولت‌ها خواسته می‌شود که در امر ایمنی شهر مداخله‌ای ننمایند و آن را به سایر بازیگران واگذار نمایند (رویکرد بدون دولت). رویکرد سوم مبتنی بر رویکرد همکاری‌گرایانه در امر حق بر شهر ایمن است. در این رویکرد ضمن تعدیل دو نگاه پیش‌گفته از مشارکت بازیگران دولتی و غیر دولتی (همکاری دولت و شهروندان) صحبت می‌شود.^{۵۰}

وقایعی همچون آتش‌سوزی و ویرانی ساختمان پلاسکو میزان آسیب‌پذیری شهر و قدرت دفاعی آن را نشان داد.؛ فرو ریختن ساختمان پلاسکو زنگ خطر را برای شهرداران، مالکان، وزارت راه و شهرسازی و وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی به صدا درآورد. بخش گسترده‌ای از نقض حقوق شهروندان نسبت به شهر ایمن، ناشی از سکونت در ساختمان‌های پرخطر است. نهادهای دولتی و غیر دولتی در رخداد این نوع از حوادث دخیل هستند. در این نوشتار با اتخاذ رویکرد سوم به بیان نهادهای مسؤول حفاظت از حق بر شهر ایمن شهروندان پرداخته می‌شود.

۴-۱- نقش نهادهای دولتی در تحقق شهر ایمن

وظیفه اساسی هر حکومتی دفاع از حقوق بنیادین اشخاص از قبیل حیات، آزادی و امنیت است. دولت بیشترین سهم را در خصوص ایجاد ساختمان‌های امن، جلوگیری از آلودگی هوا و تخریب محیط‌زیست دارد. عمده‌ترین منابع آلاینده هوای شهری که عبارتند از منابع متحرک یعنی خودروهای بی کیفیت با مصرف سوخت با کیفیت پایین، توسعه نیافتن حمل و نقل عمومی و فعالیت واحدهای صنعتی و آلاینده در شهرها و اطراف شهرها و همچنین بزرگ‌ترین واحدهای تولید خودرو، تهیه سوخت خودروها و مؤسسات تولیدی بزرگ و نیروگاه‌ها در اختیار شرکت‌های دولتی است. کنترل کیفیت خودروها و کنترل و کاهش آلاینده‌گی پمپ‌بنزین‌ها و استاندارد کردن کیفیت بنزین بر عهده وزارت صنعت، معدن و تجارت و نفت است.^{۵۱} نقش وزارت راه و شهرسازی در حفظ ایمنی راه‌ها^{۵۲} و ساختمان‌ها^{۵۳} تصریح شده است.

۵۰. نک: علی مشهدی، «دولت و محیط‌زیست: از رویکردهای بدون دولت تا رویکردهای مشارکتی»، فصلنامه دولت پژوهی، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۸(۲)(۱۳۹۵)، ۵۹-۸۰.

۵۱. مسعود فریادی، «آلودگی هوای شهری و مسؤولیت راهبردی دولت در پرتو امنیت زیست‌محیطی»، فصلنامه راهبرد ۲۵(۸۱)(۱۳۹۵)، ۹۹.

۵۲. ماده ۱۹ قانون اصلاح قانون ایمنی راه‌ها و راه‌آهن مصوب ۱۳۷۹/۲/۱۱؛ سند تدوین برنامه عملیاتی ایمنی راه‌های کشور، وزارت راه و شهرسازی (معاونت حمل و نقل)، تاریخ آخرین مراجعه ۱۳۹۷/۱۰/۷

<https://www.mrud.ir>

۵۳. ماده ۳۵ قانون نظام مهندسی و کنترل ساختمان مصوب ۱۳۷۴.

افزون بر وزارت راه و شهرسازی، سازمان نظام مهندسی نیز عهده‌دار وظایفی در رابطه با ایمنی شهر و ساختمان‌ها می‌باشد.^{۵۴} ایران کشور پهناوری است و در معرض آسیب‌های طبیعی از قبیل زلزله و سیل قرار دارد. سازمان مدیریت بحران به موجب بند ۱۸ ماده ۸ قانون تشکیل سازمان مدیریت بحران دارای مسؤولیت‌ها و وظایفی در سه مرحله قبل، حین و بعد از حادثه است.

حفاظت و بهبود و بهسازی محیط زیست و پیشگیری و ممانعت از هر نوع آلودگی (آلودگی آب و هوا، خاک و بخش فصولات اعم از زباله و مواد زائد کارخانه‌ها) و هر اقدام مخربی که موجب برهم خوردن تعادل و تناسب محیط زیست می‌شود، همچنین کلیه امور مربوط به جانوران وحشی و آبزیان آب‌های داخلی از وظایف سازمان حفاظت محیط‌زیست است. سازمان علاوه بر وظایف و اختیاراتی که در قانون شکار و صید برای سازمان شکاربانی و نظارت بر صید مقرر بوده دارای وظایف و اختیاراتی به موجب قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست است.^{۵۵}

۴-۲- نقش نهادهای محلی و صنفی در تحقق شهر ایمن

حفظ و نگهداری شهر و اتخاذ تدابیر لازم و مؤثر برای پیشگیری از حریق و سیل از جمله وظایف شهرداری است. شهرداری به موجب بند ۱۴ ماده ۵۵ قانون شهرداری، برای رفع خطر از بناهای مشرف به خرابی، از اختیارات شبه قضایی گسترده‌ای برخوردار است.^{۵۶} شهرداری به موجب قسمت نخست بند فوق ملزم به تهیه ابزار و تجهیزات مناسب برای اطفای حریق و جلوگیری از گسترش احتمالی و سرایت آن به ساختمان‌های مجاور و به عبارتی حفظ شهر از خطر حریق می‌باشند. اماکن عمومی مانند سینماها، پاساژها، مجتمع‌های تجاری و واحدهای صنفی اعم از آنکه متعلق به اشخاص حقیقی و یا حقوقی عمومی و خصوصی باشند، مشمول الزامات ایمنی هستند. بناهای در معرض خطر صرفاً به بناهای فرسوده محدود نمی‌شوند. ساختمان‌های بدون پروانه که بدون رعایت اصول فنی بهداشتی و شهرسازی احداث می‌شوند، برای ساکنان و مجاوران آن خطرآفرین هستند. شهرداری برای از میان برداشتن این‌گونه ساختمان‌ها می‌تواند از ابزار قانونی همچون تبصره ۱ ماده ۱۰۰ قانون شهرداری کمک

۵۴. بند ۶ ماده ۱۵ قانون نظام مهندسی و کنترل ساختمان مصوب ۱۳۷۴.

۵۵. مواد ۱ و ۶ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ۱۳۵۳ / ۳ / ۲۸ و اصلاحیه ۱۳۷۱ / ۸ / ۲۴

۵۶. بند ۱۴ ماده ۵۵ قانون شهرداری.

بگیرد. شهرداری به موجب ماده ۹۶ قانون شهرداری^{۵۷} و ماده ۵۴ آیین نامه مالی شهرداریها^{۵۸} مالک معابر عمومی است و ملزم است برای آمد و شد عابران و وسایل نقلیه آنها را حفظ نماید. این نهاد محلی با ایجاد سازمان آتش نشانی ضریب ایمنی شهر را افزایش می دهد.

شورای اسلامی شهر به عنوان نهاد ناظر کارایی شهرداری را ارزیابی می نماید. بند ۱۹ ماده ۷۱ قانون تشکیلات، وظایف و انتخاب شوراهای اسلامی کشور و انتخاب شهرداران مصوب ۱۳۷۵ نظارت بر امور تماشخانه‌ها، سینماها و دیگر اماکن عمومی که توسط بخش خصوصی، تعاونی و یا دولتی اداره می شود با وضع و تدوین مقررات خاص برای حسن ترتیب، نظافت و بهداشت این قبیل مؤسسات را بر طبق پیشنهاد شهرداری و اتخاذ تدابیر احتیاطی جهت جلوگیری از خطر آتش سوزی و مانند آن بر عهده شورای اسلامی شهر می داند. افزون بر نهادهای محلی، مالکان ساختمان‌ها نیز ملزم به حفاظت و نگهداری از آنها و اجرای الزاماتی هستند که از جانب مقامات صلاحیت دار (سازمان آتش نشانی، اتحادیه‌های صنفی و بازرسان اداره کار) اعلام می گردد.

افراد صنفی، به موجب ماده ۱۷ قانون نظام صنفی مصوب سال ۱۳۹۲ ملزم به رعایت قوانین و مقررات جاریه کشور از جمله مقررات صنفی، ایمنی، حفاظت فنی و زیباسازی محیط کار می باشند. متصرفان واحدهای صنفی از جهت رابطه با محل به دو گروه تقسیم می شوند: مستأجران و یا دارندگان حق انتفاع، حق کسب و پیشه و سرقفلی؛ مالکان. هر دو گروه ملزم به ایجاد محیط ایمن برای حضور مشتریان و مراجعان هستند. آنان با دو نوع الزام قانونی مواجهه هستند: الزامات مربوط به ایمنی ساختمان و الزامات مربوط به نصب تجهیزات مقابله با حریق.^{۵۹}

۴-۳- نقش ساکنان شهر در تحقق شهر ایمن

شهروندان، به عنوان رکن اصلی یک شهر از حقوق و تکالیفی برخوردار هستند. آنان به عنوان وارثان اصلی شهر، هر روزه از امکانات و خدمات مختلف شهر بهره مند می شوند و چنانچه در مقابل بهره‌مندی از این حقوق به تکالیف خود عمل نکنند، تعادل و توازن شهری به هم می خورد. زندگی شهری، یک زندگی جمعی است و برای موفقیت در این نوع زندگی بایستی فردگرایی و منفعت طلبی تا حدودی مهار شده و اخلاق جمعی رواج یابد. شهروند کسی است که هم خویش و منافع خویش را بنگرد و هم منافع دیگران را

۵۷. ماده ۹۶ قانون شهرداری.

۵۸. ماده ۴۵ آیین نامه مالی شهرداریها.

۵۹. ماده ۳۷ قانون نظام صنفی

در نظر آورد و در سایه همکاری و همراهی با دیگران و پذیرش مسؤلیت‌ها، شرایط بهتری را برای خویش و دیگران فراهم سازند.^{۶۰} برای دستیابی به شهرهای ایمن، ناگزیر باید به سمت شهروندسازی پیش رفت. بخشی از نابسامانی‌هایی که در شهر مشاهده می‌شود به دلیل بی‌تفاوتی شهروندان است. ایجاد بنای بدون پروانه، تراکم‌فروشی و تغییر غیر مجاز کاربری رفتاری دور از تمدن است و آثار جبران‌ناپذیری بر شهرها وارد می‌سازد. تراکم‌فروشی دشنه‌ای بر قلب شهرسازی ایران است؛ جراحتهایی که به سبب این اقدام غیر قانونی بر بیکره شهرها وارد شده التیام‌پذیر نیست. حاکمان خردمند قانون‌فروشی رفتاری دور از تمدن می‌دانند. قوانین حاکم بر شهر و برنامه‌ریزی شهری ریشه در نظم عمومی و قواعد امره دارند؛ مقررات مربوط به منطقه‌بندی اراضی، کاربری و تراکم، سطح اشغال و ارتفاع ساختمان‌ها به گونه‌ای مستقیم بر ایمنی شهر و آسایش شهروندان، نشاط و سلامتی آنان و رنجوری و یا توانمندی نسل حال یا آینده اثرگذارند.^{۶۱} شهروندان با ترجیح منافع خود بر منافع عمومی، اتخاذ تدابیری برای خریدن ضوابط و تراکم مازاد و عدم رعایت کاربری‌ها منجر به بی‌نظمی در شهر می‌شود که حقوق دیگر شهروندان را تضییع می‌کند. در صورتی که ساکنان شهر از آگاهی کامل نسبت به حقوق خود برخوردار باشند و این حقوق را هم برای خود و هم سایر شهرنشینان بخواهند و در عمل هم نسبت به شناسایی، احترام و رعایت حقوق یکدیگر کوشا باشند، می‌توانند با توانمندی که کسب کرده‌اند حقوق خود را از مدیریت شهری مطالبه کنند و آنان را در مقابل کارهایشان مسؤلیت‌پذیر و پاسخگو نمایند. نقش آموزش و پرورش، رسانه‌ها و دسترسی آزاد به فضای مجازی در تربیت شهروندان آگاه و فعال بسیار با اهمیت است.^{۶۲}

نتیجه‌گیری

شهر وحشی یک واقعیت غم‌انگیز است که پیوسته شهروندان را تهدید و در نهایت خود را ویران می‌کند. چنین شهری نه بر مبنای قانون که بر اساس اراده و میل حاکمان شکل می‌گیرد. حق بر شهر ایمن اندیشه‌ای نوظهور و کارآمد است که ساکنان شهر را در مقابل خطرات و حوادث طبیعی و انسانی که در شهر رخ می‌دهند، ایمن می‌سازد. حقی که ساکنان شهر با هر نژاد، زبان، ملیت و جنسیت از آن بهره‌مند می‌شوند.

۶۰. «نقش شهروندان در توسعه شهری با رویکرد شهرهای کوچک»، مورخ ۹۴/۳/۹، قابل دسترسی در سایت: <http://www.irna.ir/sb/fa/News/81627854>

۶۱. کامیار، پیشین، ۱۹۰-۱۸۳.

۶۲. اسلامی و علیزادگان، پیشین، ۲۲۰-۲۲۱.

حق حیات که در رأس حقوق بنیادین بشر قرار دارد، ریشه و مبنای اولیه حق بر شهر ایمن را تشکیل می‌دهد. مفاهیم عدالت و برابری، نوع‌دوستی، کرامت انسانی، امنیت و آسایش عمومی، توجه به محیط زیست و مسکن مناسب مبنای حق بر شهر ایمن را تشکیل می‌دهند. شهرهای مترقی محصول تدبیر و برنامه‌ریزی مدیران دانا و پایبندی آنان به الزامات اجتماعی و مشارکت فعال شهروندان در برنامه‌های شهری است. حق ساکنان شهر بر مسکن مناسب و سکونت در ساختمان‌های ایمن را نمی‌توان با خرید و فروش ضوابط شهری و شهرسازی نادیده گرفت. قانون شهر را نمی‌توان به عنوان کالایی برای فروش عرضه کرد و ایمنی و آسایش شهروندان را به خطر انداخت. در نتیجه چنین اقداماتی، شهرها به تدریج به انبوهی از ساختمان‌های بی‌هویت و غیر ایمن تبدیل می‌شوند. شهر زیستگاه مجموعه‌ای از انسان‌ها با توانایی‌هایی جسمی و حرکت متفاوت است. معلولان، سالخورده‌گان، آسیب‌دیدگان و زنان باردار حق دارند به نحو برابر با سایرین و با درجه ایمنی مناسب از امکانات شهری بهره‌مند شوند. توجه به حقوق این گروه از شهروندان، سیمای شهر را انسانی‌تر، توانمندی معلولان را مضاعف و وابستگی آنان را به دیگران کاهش می‌دهد. در شهر ایمن خیابان‌ها به نفع عابرین پیاده کوچک می‌شوند و برای گسترش برج‌ها، فضای سبز تخریب نمی‌گردد. عواملی همچون آلودگی هوا، آلودگی آب، از بین رفتن درختان و حیوانات، محیط زیست بشر را در معرض تهدید قرار می‌دهد و حق آنان بر زندگی در شهری ایمن را با مخاطراتی همراه می‌سازد. تنزل کیفیت محیط زیست تهدیدی جدی برای بقای انسان است.

پیش‌بینی آسیب‌ها و خطراتی که شهر با آنها روبرو است، غیر ممکن نیست. نهادهای مسؤوول حفظ ایمنی شهروندان تنها پس از رخداد حوادث نیست که باید دست به عمل و اقدام درمانی زنند. با اتخاذ اقدامات پیشگیرانه می‌توان منشأ نقض حق ایمنی ساکنان شهر را از بین برد. در عرصه بین‌المللی و داخلی، نهادهای دولتی، محلی و شهروندان مسؤوولیت حفاظت از حق بر شهر ایمن را بر عهده دارند. دولت‌ها به عنوان مدیران ارشد شهری، ابزارهای گوناگونی برای نجات انسان‌ها از شهرهای ماشین محور در اختیار دارند. به حاشیه راندن نقش بشر در شهرها حاصلی جز نقض روزانه حقوق اولیه او ندارد. شهروندان نیز خود به عنوان ساکنان شهر و اشخاصی که مستحق برخورداری از حقوق هستند، تکالیفی را بر عهده دارند. شهروند مسؤوول می‌تواند دولت را وادار به اقدام در راستای منافع شهر و شهروندان و پاسخگویی کند.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

کتاب‌ها

- اسلامی، رضا و فرانک عزیزادگان. حق بر شهر. تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهرداری، ۱۳۹۹.
- برآبادی، محمود. الفبای شهر. تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، ۱۳۸۴.
- فیروزمند، لیلا. تأثیر تحریم بر سلامت و بهداشت عمومی از منظر حقوق بین‌الملل و ایران. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۵.
- قاری سید فاطمی، محمد. حقوق بشر در جهان معاصر؛ جستارهای تحلیلی از حق‌ها و آزادی‌ها. دفتر دوم، چاپ دوم. تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهرداری، ۱۳۸۹.
- کامیار، غلامرضا. حقوق شهری و شهرسازی، تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۶.
- کریمی، عباس و غلامرضا کامیار. حقوق شهروندی در قلمرو شهرنشینی، تهران: نشر دادگستر، ۱۳۹۶.
- مشهدی، علی. حقوق آلودگی هوا، تهران: انتشارات خرسندی، ۱۳۹۲.
- مقالات
- آهور، ایران، موسوی، سارا و سپیده موسوی. «بررسی نقش حمل و نقل کابلی به عنوان وسیله حمل و نقل عمومی شهری در کاهش ترافیک شهرهای بزرگ». فصلنامه آمایش محیط ۲۶(۱۳۹۳): ۱۳۱-۱۵۰.
- تاجدار، وحید و مصطفی اکبری. «رهیافت‌های بین‌المللی حمل و نقل عمومی شهرها». مجله جستارهای شهرسازی ۲۶ و ۲۷(۱۳۸۷): ۱۰۲-۱۱۵.
- تقوایی، مسعود و عفت فتحی. «معیارهای مکان‌گزینی و طراحی مسیرهای دوچرخه سواری (با تأکید بر شهر اصفهان)» مجله جامعه‌شناسی کاربردی ۲۲(۳)(۱۳۹۰): ۱۳۶-۱۵۲.
- جاوید، احسان و صابر نیاورانی. «قلمرو حق سلامتی در نظام بین‌المللی حقوق بشر». فصلنامه پژوهش حقوق عمومی ۱۱۵(۴۱)(۱۳۹۲): ۴۸-۷۰.
- رمضان‌زاده، حبیب‌الله، مولائی، علیرضا و علی محمد مولائی، «حمل و نقل شهری، اثرات و راهکارهای زیست‌محیطی آن»، دو فصلنامه هنرهای کاربردی، ۶(۱۳۹۴): ۵۵-۶۲.
- صلح‌چی، محمد علی و رامین درگاهی، «بررسی ماهیت حقوق همبستگی: حقوق جمعی یا مردمی»، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی ۱۱۵(۱۴)(۱۳۹۲): ۱۴۳-۱۶۸.
- فریادی، مسعود. «آلودگی هوای شهری و مسئولیت راهبردی دولت در پرتو امنیت زیست‌محیطی»، فصلنامه راهبرد ۲۵(۸۱)(۱۳۹۵): ۸۹-۱۱۵.
- گرجی ازندریانی، علی اکبر و زهرا شیرزاد نظولو، «جایگاه حقوق معلولین در حوزه حقوق شهری»، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی ۲۶(۸)(۱۳۹۷): ۱۳۷-۱۶۳.
- گرجی، علی اکبر. «مبنا و مفهوم حقوق بنیادین»، فصلنامه حقوق اساسی ۲(۱۳۸۳): ۸-۲۶.
- مشهدی، علی. «دولت و محیط‌زیست: از رویکردهای بدون دولت تا رویکردهای مشارکتی». فصلنامه دولت پژوهی، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی ۸(۲)(۱۳۹۵): ۵۹-۸۰.

سایت اینترنتی

«نقش شهروندان در توسعه شهری با رویکرد شهرهای کوچک»، تاریخ آخرین مراجعه ۱۳۹۸/۲/۲۷

<http://www.irna.ir/sb/fa/News/81627854>

سند تدوین برنامه عملیاتی ایمنی راه‌های کشور، وزارت راه و شهرسازی (معاونت حمل و نقل)، تاریخ آخرین
مراجعه ۱۳۹۷/۱۰/۷
ب) منابع خارجی

Articles

- Albrechtsen, Eirik, "Security vs safety", NTNU, Norwegian University of Science and Technology Department of Industrial Economics and Technology Management (2003): 1-8.
- Reisoglu, Safa, "Right to Life", *Journal of International Affairs*, III(4)(1999): 1-5.
- Famakinwa, J.O, "Interpreting the Right to Life", *Diametros Journal* (2011): 22-30.

Documents

- CESCR General Comment No. 4: The Right to Adequate Housing (Art. 11 (1) of the Covenant), Adopted at the Sixth Session of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/1992/23 (1991).
- Istanbul Declaration on Human Settlements and the Habitat Agenda, the United Nations Conference on Human Settlements (Habitat II), Istanbul, Annex I (1996).
- Habitat III Issue Papers, Safer Cities, New York, United Nation (2015).
- Mexico City Charter for the Right to the City (2010).
- Montreal Declaration: People's Right to Safety, 6th World Conference on Injury Prevention and Control, Montreal, Canada, Health and Human Rights (2002).
- The Montréal Charter of Rights and Responsibility, (2006).
- The Right to Adequate Housing, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Fact Sheet No. 21, Rev.1 (2014).
- World Charter for the Right to the City, (2005). <https://www.mrud.ir>